

Chestionarele Muzeului Limbii Române – premise de cercetare

Elena COMȘULEA *

Key-words: *linguistic questionnaires, themes: the horse, the household, sewing, zootechny, apiculture, food, beverages*

1. Cine examinează atent caietele conținând răspunsurile la Chestionarele Muzeului Limbii Române, înșirate în cutii, pe rafturile bibliotecii *Dicționarului*, la Institutul de Lingvistică din Cluj, poate gândi asemenea lui B.P. Hasdeu: „vreo câteva adevărat prețioase, unele foarte bune, multe bunicile, aproape niciunul din care să nu se tragă o brumă de folos” (HEM: XVIII) și-și poate da seama de necesitatea unei abordări sistematice a întregului material, în vederea publicării, chiar dacă aceasta „reclamă o muncă intensă de câțiva ani, care trebuie făcută cu inimă, cu dragoste și cu multă răbdare”, cum remarcă Sever Pop (1927–1928: 58).

Sunt adevăruri care au stăruit în gândurile unor membri ai institutului și totuși, deocamdată, Chestionarele clujene, singurele, dintre toate celelalte mari anchete prin corespondenți¹, care au rămas material de arhivă, au nevoie de o ediție bine gândită, care să le introducă în circuitul științific, dispensându-i pe cercetători de consultarea caietelor-manuscris, operație dificilă din mai multe motive și care, așa rară cum a fost, s-a terminat, nu o dată, cu destule erori.

Chiar și într-o ordine cronologică – 1922, când s-a trimis primul Chestionar – 1939, când s-au înregistrat ultimele răspunsuri primite –, Chestionarele Muzeului Limbii Române trebuie publicate neîntârziat. Ne propunem să argumentăm aserțiunea prezentând arhiva și să punem astfel în lumină valoarea ei incontestabilă pentru știința românească și romanică.

2. După Primul Război Mondial și întregirea țării, într-o atmosferă europeană și românească de efervescentă științifică, Sextil Pușcariu, numit rector al Universității „Regele Ferdinand” din Cluj și director al Muzeului Limbii Române, începea neîntârziat acțiunile pentru împlinirea vechilor sale dorințe, contopite cu

---

* Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, România.

¹ Răspunsurile la anchetele lui B.P. Hasdeu, cea juridică din 1877 și cea lingvistică din 1884, pentru partea privind folclorul, sunt cuprinse într-un „repertoriu și nu indice”, „mai degrabă un inventar amănunțit al motivelor [...], un fel de dicționar folcloric românesc”, cum sintetiza Ion Mușlea conținutul lucrării pe care o semnează alături de Ovidiu Bârlea (Mușlea-Bârlea 1970: 75). Răspunsurile la cele două chestionare „istorice” ale lui N. Densușianu, 1893–1894, 1895–1896, cu uriașa lor documentare, sunt valorificate de Adrian Fochi (1976).

idealurile lingvistice dominante în epocă. Prețuind „frumusețea și bogăția sufletului românesc și a limbei în care el se oglindește”, la fel sau mai mult chiar „decât frumusețea locurilor și decât bogăția lanurilor cu grâu și a comorilor ascunse în subsol”, Sextil Pușcariu propunea să se adune „comoara de cuvinte, de expresii și de împărecheri fericite de vorbe, pe care strămoșii noștri ne-au lăsat-o și pe care părinții noștri au desăvârșit-o în toate regiunile locuite de români” (CHEST. I. Calul, p. 3).

La Muzeul Limbii Române, lucrările prioritare erau *Dicționarul limbii române*, pe care Academia Română i-l încredințase lui S. Pușcariu, încă din 1906, și *Atlasul lingvistic român*, ambele impunând strângerea imediată a materialului dialectal pentru a nu se pierde, căci „progresele rezezi ale unei civilizații unitare vor șterge urmele vechi și regionale din graiul comun” (*ibidem*).

Pentru un asemenea demers, înaintea recurgerii la metoda anchetei directe, constând din deplasarea specialistului dialectolog la fața locului și audierea unor informatori cunoscători ai graiului, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea s-a folosit ancheta indirectă, prin corespondenți.

Alături de Germania și Elveția, prin G. Wenker, respectiv M. L. Gauchat, România este printre primele țări în care lingviștii au apelat la această modalitate de culegere a materialului dialectal. Anchetele lui B. P. Hasdeu și cele ale lui N. Densușianu s-au bucurat de înțelegerea și interesul unui număr mare de corespondenți, așa încât cele 19, respectiv 17 volume de manuscris obținute reprezintă o bogată și autentică sursă de cunoaștere a culturii populare în diversitatea domeniilor ei.

Ancheta prin corespondenți a Muzeului Limbii Române s-a desfășurat la scurt timp după primele menționate, materialul cules urmând să fie utilizat în „marele” *Dicționar al limbii române* și „ca temelie” pentru *Atlasul lingvistic*, cum se precizează în scrisoarea ce însoțea fiecare exemplar din Chestionarele expediate „în toate colțurile locuite de români” (*ibidem*).

2.1. Întrebările (mai exact probleme, chestiuni), în total 1598, formulate de S. Pușcariu împreună cu alți muzeiști, mai ales cu Șt. Pașca, au fost organizate pe domenii în opt așa-numitele Chestionare, citate în lucrările de specialitate cu sigla CHEST.²: I. Calul (1922), II. Casa (1926), III. Firul (1929), IV. Nume de loc și nume de persoană (1930), V. Stâna, păstoritul și prepararea laptelui (1931), VI. Stupăritul (1933), VII. Instrumente muzicale (1935), VIII. Mâncări și băuturi (1937). În afara întrebărilor specifice fiecărui domeniu, la unele Chestionare sunt notate pe foi aparte cuvinte dispartate, corespondenții fiind rugați să arate dacă „se întrebuițează sau nu și, dacă sunt cunoscute, ce înțeles au”.

Chestionarele erau însoțite, fiecare, de „Indicații pentru răspunsurile la Chestionar”, cuprinzând sfaturi de detaliu (cu mici schimbări pe parcurs), pentru notarea răspunsurilor și de un cod cu semne pentru o transcriere fonetică simplificată, recomandat celor capabili să-l aplice după ce și-l însușesc corect. Prin „Foai personală” se cereau informații referitoare la localitate (numele oficial, cel

² Când se citează, se procedează, de obicei, ca în DLR: sigla CHEST. este urmată de cifra romană indicând numărul Chestionarului, de o fracție în care cifra arabă de la numărător indică numărul chestiunii, iar cea de la numitor, numărul de ordine al localității.

vechi, cel folosit de alte etnii, nume „de bațjocură”; relieful; legătura cu orașul; locuitorii, meserii; religia; școala etc.), la corespondenți și la „persoanele întrebate” (vârsta, școala, ocupația, contactele sociale, familia etc.).

Fără a se fi întocmit o rețea cartografică după criteriile anume alese, Chestionarele, tipărite în mii de exemplare³, au fost trimise în toată țara și difuzate prin intermediul revizoratelor școlare și al episcopiiilor, dar popularizate și prin reviste ale vremii, „Albina”, „Lamura”, „România Nouă” etc.

La realizarea caietelor de răspuns, cele care formează baza arhivei, au contribuit sute de persoane: c o r e s p o n d e n ț i i, intelectuali ai satelor, în majoritate învățători (directori de școală) și preoți, adesea pensionari, dar și elevi, studenți⁴, și i n f o r m a t o r i i lor, oameni simpli ai locului, bărbați și femei, de vârste diferite, unii chiar fără știință de carte, dar buni cunoscători ai realităților despre care erau consultați, nu de puține ori adăugând poezii, proverbe, descriind obiceiuri, tradiții, credințe etc. Profesia și vârsta, capacitatea de înțelegere, conștiinciozitatea, timpul de care a dispus fiecare și-au pus amprenta asupra calității răspunsurilor, de la materialul în sine la ortografia utilizată și chiar la grafie.

2.2. Răspunsurile la anchetele indirecte nu se repartizează uniform pe suprafața țării. Cele pentru Chestionarele Muzeului veneau mai ales din Transilvania, Bucovina, Basarabia, spre deosebire de cele primite de B.P. Hasdeu și de N. Densușianu, majoritatea din Muntenia și Moldova, puține din Ardeal și Banat, fapt explicabil prin condițiile istorice diferite⁵.

Arhiva în discuție conține și o mulțime de scrisori expediate Muzeului, multe personal lui Sextil Pușcariu, aflate astăzi la Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fond Muzeul Limbii Române.

Scrisorile conțin tot felul de informații privind desfășurarea anchetei, opinii, sugestii, nelămuriri, scuze, solicitări pentru amenajarea unor muzee sătești, fiind o expresie a interesului pe care îl manifestau intelectualii satelor față de problemele culturale, în special față de acțiunea Muzeului, și a dragostei lor declarate pentru limbă, port, obiceiuri, doritori să contribuie la cunoașterea și păstrarea acestora. Se solicitau exemplare din Chestionare, pentru a răspunde „cu dorul de muncă”⁶. Altă categorie de epistole este aceea prin care corespondenții răspundeau scrisorilor de verificare sau celor cu întrebări suplimentare⁷.

³ Ex. *Chestionarul I. Calul* a fost tipărit în 15 000 de exemplare.

⁴ La *Chestionarul II. Casa*, cei 439 de corespondenți erau: 218 învățători, 86 preoți, 62 elevi de liceu, 17 studenți, 7 agronomi, 5 profesori, 2 pensionari, 2 medici, 2 economi, 1 funcționar, 1 secretar comunal, 1 asistent universitar, 1 brigadier silvic, 34 nu și-au menționat ocupația (DR V 1929: 904).

⁵ Cu privire la localitățile din care s-a obținut materialul lingvistic, folcloric, etnografic etc. prin marile anchete indirecte inițiate și coordonate de B.P. Hasdeu, de N. Densușianu, de Sextil Pușcariu împreună cu profesorii de la Muzeul Limbii Române, cercetările noastre viitoare vizează compararea diferitelor aspecte: număr, așezări atestate în mai mult de una dintre anchete, repartizare geografică, cu consecințe benefice asupra precizării ariei teritoriale a unor fenomene etc. Vezi și Fochi 1976: IX–XI.

⁶ Arhive Cluj, fila 95.

⁷ Pentru CHEST. I s-au trimis aproximativ 300 de scrisori cu menirea de verificare, la majoritatea răspunzându-se „căci corespondenții au răspuns cu multă inimă și devotament” (Pop 1927-1928: 58). Această realitate o constatare și B.P. Hasdeu: „În ceasuri dubioase sau puțin lămurite, trimiteam o carte poștală cu întrebări suplimentare și mi se respundea prin scrisori” (HEM: XVIII).

3. Această arhivă clujeană, păstrată nu ca un tot unitar, ci împărțită între două instituții, este de excepțională bogăție și valoare, în primul rând pentru lingvistică, lexicologia fiind beneficiarul principal, dar și pentru alte domenii adiacente: etnografia, folclorul, sociologia și studiul mentalităților, obiectivele cărora se interferează.

Este meritul lingviștilor-muzeiști care, cu largă deschidere spre cercetări complexe și nu excesiv specializate, având și cunoștințe temeinice despre viața și cultura populară, au formulat chestiuni diversificate, așa încât răspunsurile să fie utile palierului larg al științelor amintite. Câteva întrebări ilustrative: Ce înseamnă numirea *stăpânul casei*? CHEST. II 4⁸. Cum se numește capul familiei? II 6; Se întrebuințează expresia *fuiorul popii*? Ce se înțelege sub ea? III 49. De ce i se zice oare *furcă*? III 9. Se zice *eu urzesc* sau *eu ord*? III 150; Ce înseamnă expresia: *se răscolește stâna*? V 13. Cum se pregătește untul? V 87; La ce boli se întrebuințează mierea de albine? Cum? VI 174. Se zice *o viespe* sau *un viespe* sau altfel? VI 189; Cum se spune la dv „a cânta din frunză”? VII 166; Ce expresii glumețe se cunosc despre cei care beau mult? VIII 111. Cum se mai zice în loc de *a mânca*? VIII 113.

Frecvente în toate Chestionarele sunt întrebările specifice unui demers lexicologic (onomastiologic): cum se numește...? cum se zice la...? ce se înțelege prin...? ce este...? și recomandarea: explicați fiecare cuvânt pe care-l menționați. Un obiectiv explicit semasiologic întâlnim în capitolul „Alte înțelesuri” CHEST. I, cu întrebări ca: Ce înțelesuri mai are cuvântul *cal*? La moară? – La dulgherie (scaunul cu cleștele de strâns)? – La războiul de țesut? – La coperișul casei? – La așezatul lemnelor pe foc? *ibidem*: 123.

Pentru chestiunile care vizează altceva decât aspecte privind limba, pe lângă simplul enunț: descrieți amănunțit cum se face..., de obicei se cer detalieri. De exemplu: Se cunoaște obiceiul aprinderii la stână a așa-numitului *foc viu*? La ce dată și cu ce scop se face el, în ce chip se procedează, cine-l poate aprinde. Cum trebuie îngrijit focul acesta? (Să se dea o descriere amănunțită a obiceiului și, dacă se poate, și desene sau fotografii). CHEST. V 177.

În general, întrebările din Chestionarele Muzeului sunt punctuale, cu adresă mai exactă la obiect (în special cele care vizează lexicul), comparativ cu cele formulate de B.P. Hasdeu, mai generale, ca de exemplu: Care sunt pe acolo cuvintele privitoare la albină și la creșterea albinelor? 77. Cum se numesc deosebita unelte sau scule de plugărie? 103.

Se cuvine o menționare specială pentru atenția acordată construcțiilor lexical-sintactice (expresii, locuțiuni, sintagme, proverbe etc.), apreciate ca expresie lingvistică a viziunii despre lume, a atitudinii față de viață, a comportamentului în societate etc.; se cunoștea la fel de bine și importanța acestora pentru studiul limbii, căci în ele – spunea Sextil Pușcariu – „se repetă, în alte forme flexionare și în frază, o parte mare a terminologiei și se cuprind o mulțime de cuvinte de ordin abstract, pe care e greu să le chestionezi în alt chip” (CDR II 1922: 903).

Două sunt modalitățile prin care se solicitau asemenea informații: 1) prin întrebări indirecte de felul: ce expresii întrebuințează poporul (sau se cunosc în sat)

⁸ Cifra romană indică numărul Chestionarului, iar cifra arabă numărul întrebării.

în legătură cu...? 2) prin enunțarea expresiei al cărei sens trebuia precizat (cu explicații).

Un exemplu: în *Chestionarul I. Calul*, poziția 137, sunt citate 102 „expresii stereotipe” care se cerea să fie definite și să se adauge „altele de acest soi”.

4. În ce privește valorificarea științifică a informației conținute în arhiva la care ne referim, entuziasmul lingviștilor era mare în perioada de început, cea a primirii răspunsurilor și imediat următoare, dar a scăzut cu trecerea timpului.

Primii care au publicat studii bazate pe *Chestionarul I. Calul* sunt Sever Pop (1927–1928) și Ștefan Pașca (1927–1928), ambii colaboratori la formularea întrebărilor-probleme (primul pentru un Chestionar, al doilea pentru cinci). Deși au interpretat răspunsurile doar la câteva chestiuni, materialul studiat a permis autorilor emiterea unor opinii teoretice privind lexicul popular și metoda de anchetare prin corespondenți. Însuși Sextil Pușcariu a condus câteva lucrări de licență și teze de doctorat bazate pe informația din primele Chestionare, *Casa* și *Firul*. Punctele de anchetă au fost cartografiate de Lucia Papp și Ion Chinezu, angajați cu remunerare la Muzeu; hărțile⁹ n-au fost bine cunoscute în lumea științifică.

În ciuda faptului că primul Chestionar – și numai acesta – avea pe copertă precizarea „Chestionar pentru un atlas al limbii române”, ancheta prin corespondenți era considerată doar „un sondaj preliminar anchetei directe” (Todoran 1978: 160), „un fel de schiță pregătitoare” (Sextil Pușcariu, în DR II, 1922: 903), cu menirea de a sprijini clarificarea unor probleme: cunoașterea regiunilor și a localităților mai interesante dialectologic, alcătuirea chestionarului general, realizarea climatului favorabil viitoarelor cercetări la fața locului, care se vor declanșa în 1930, pe când ancheta indirectă era încă în desfășurare.

Pentru *Dicționarul limbii române* (ambele părți, DA și DLR), cealaltă lucrare academică prioritară, și ea menționată în cuvântul de lansare a lor, Chestionarele reprezintă, așa cum au dorit inițiatorul și autorii lor, o importantă sursă dialectală (în exprimarea lui S. Pușcariu: „un neprețuit material lexicografic” (Pușcariu 1934: 2), de valoare apropiată celei pentru atlase. Fișarea materialului lexical se făcea concomitent cu primirea răspunsurilor; de această operație se ocupa la început Maria Pușcariu¹⁰, pe atunci studentă la Litere și colaboratoare a Muzeului.

Deja în DA, tomul II, *F–I* (1934), primele șase Chestionare au fost menționate în completarea de bibliografie¹¹, însă materialul lingvistic nu este citat aici și nici în volumele publicate ulterior (*C* 1940, *D–DE* 1949, *J–LACUSTRU* 1937, *LADĂ–*

---

⁹ Pentru Teza mea de doctorat, *Terminologia prelucrării plantelor textile. Nume de unelte și de operații*, susținută în 1986, coordonatori științifici Prof. dr. doc. Béla Kelemen, Prof. dr. doc. Romulus Todoran, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, 205 p. + X p. note + Anexe: Glosar 25 p. + Hărți 12, am alcătuit o hartă comună cu localitățile (punctele) anchete pentru CHEST. III și ALR II, publicată și în unele articole personale, pentru prima dată în 1968.

¹⁰ Este soția lui Radu Pușcariu, fiul lui Sextil Pușcariu, medic și sculptor. Vezi Faiciuc 2000: XXVIII–LXV, LXXXVIII.

¹¹ În bibliografia pentru DA, Chestionarele au siglele: CASA, FIRUL, LOCUL, STÂNA, STUPUL. În bibliografia pentru DLR sunt menționate și celelalte două Chestionare, toate opt cu sigla CHEST. Vezi și nota 2.

LEPĂDA 1940, *LEPĂDA–LOJNIȚĂ* 1948¹²). Altă completare bibliografică s-a făcut în volumul *C*, când s-au introdus și două teze de licență în care autorii valorifică materialul comunicat de ei înșiși, fiind corespondenți din satele natale: Vasile Breban, *Graiul comunei Hereclean, jud. Sălaș* (1933) și Iuliu Mărușca, *Graiul românesc din Bihor, com. Brusturi, pl. Tileagd* (1933), păstrate în Arhiva Muzeului Limbii Române.

Amintim, fiind din aceeași perioadă, conținând material obținut și prin corespondenți ai Muzeului, două glosare dialectale, incluse și ele în bibliografia *Dicționarului* academic, cel al lui Șefan Pașca (1928: 62)¹³ și cel al lui Petre Coman (1939: 87), cu destule greșeli, semnalate adesea.

Următoarea etapă din lunga istorie a *Dicționarului* este cea a anilor 1949–1952 când s-a revizuit și completat porțiunea redactată sub coordonarea lui Sextil Pușcariu, tipărită și netipărită (*M, N, O și P* în mare măsură), și s-au redactat, într-o primă formă, celelalte litere până la sfârșitul alfabetului, parte neelaborată de prima echipă clujeană condusă de Sextil Pușcariu. Este ceea ce numim vechiul manuscris, cu sigla DA ms sau Baza DA; și aici s-a citat material lexical din *Chestionare*, preluat apoi în *Micul dicționar academic* (MDA) (pentru comentarii vezi Mării 2014a, b).

Pentru DLR serie nouă, în bibliografia îmbogățită au fost înregistrate toate cele opt *Chestionare* ale Muzeului, iar în fișierul general s-a inclus materialul excerptat, de-a lungul anilor, din șase *Chestionare*. Este regretabil și de neînțeles de ce *Chestionarul III. Firul* nu s-a fișat, deși există caiete din 178 de localități, el fiind al treilea ca mărime. Mai trist este că toate caietele din *Chestionarul VII. Instrumente muzicale* nu se mai găsesc, iar încercările noastre de a le recupera au dat greș.

În DLR materialul lexical extras din *Chestionare*, cât a existat și cât s-a mai păstrat, este, în general, folosit, însă doar colectivul de redactori clujeni are acces ușor la arhivă pentru verificare, operație absolut necesară în vederea asigurării corectitudinii celor consemnate pe fișe nu se știe de cine.

Similară este situația și în studiile de etimologie, domeniul în care *Chestionarele* au fost mai mult valorificate.

Corpusul lexical din *Chestionare* de care dispune DLR-ul este lacunar chiar și pentru domeniile programate spre anchetare. Lexicul folosit de informatori în explicații, detalieri, descrierea obiectelor sau a activităților, a tehnicilor de lucru, precum și în comentarea unor tradiții, practici religioase, superstiții, ritualuri etc. nu a fost excerptat cu acribie și în totalitate, deși este bogat și, firește, extrem de util în cercetările privind istoria limbii române, etimologia, gramatica, dialectologia, antroponimia și toponimia, în toate ramurile lingvistice de fapt.

Cu amărăciune spunea S. Pușcariu (1934: 2): „nici fondurile Muzeului, nici ale *Dicționarului* n-au fost până acum îndestulătoare pentru o extragere sistematică pe fișe a acestui material lexical”; nici timpul, nici intențiile sau prioritățile stabilite odată cu reluarea DA-ului, după 2010, an în care *Dicționarul* tezaur al Academiei Române a fost declarat terminat, nu au fost îndestulătoare.

¹² Fasciculele care compun volumele DA au apărut la date anterioare, începând chiar din anul în care S. Pușcariu a preluat conducerea *Dicționarului*, 1906. Vezi Faiciuc 2000: 1–96.

¹³ Introdus pentru prima dată în bibliografia DA, litera *C*.

5. Complexitatea materialului depozitat în arhiva clujeană a Muzeului este, cum am precizat deja, o sursă de informație extrem de prețioasă pentru întregul domeniu științific umanist. Într-un comentariu viitor voi detalia acest subiect; pentru moment, amintesc doar câteva aspecte, cu puține exemplificări.

Etnografia beneficiază de prezentarea multor obiecte, cu părțile lor componente și îndeletnicirile cărora le sunt destinate. De remarcat ilustrațiile preluate din Fr. Damé, (1898), completate prin desene personale ale repondenților, mai ales când trebuia marcat specificul local.

Folclorul, reflectând capacitatea de creație populară, este reprezentat în răspunsurile la Chestionare prin doine, strigături, colinde, ghicitori, bocete, descântece etc., notate cel mai des în afara răspunsurilor la întrebări și însoțite frecvent de motivarea consemnării lor prin dorința de a nu se pierde și prin aprecierea frumuseții lor.

Sunt și întrebări care vizează explicit folclorul. Un exemplu: „Se cunoaște în sat cântecul sau colinda «Mioara» sau «Miorița», în care e vorba de un cioban ucis de tovarășii săi și care cere, între alte lucruri, să i se pună pe mormânt fluierul sau buciul? Dar cântecul sau povestea fetei căreia atunci când tâlharii îi fură oile, ea își cheamă – prin glasul buciului – părinții în ajutor?” CHEST. V 174.

Din perspectiva cercetărilor sociologice, arhiva Muzeului poate fi punctul de plecare și temelia unor studii interesante privind societatea patriarhală românească din perioada interbelică și nu numai. Comentariile din răspunsuri – nu puține – ca și afirmațiile din scrisori sunt documente prețioase pentru definirea tipului de persoane implicate în alcătuirea acestei colecții, rodul bunăvoinței corespondenților și informatorilor din întreaga țară. Impresionează entuziasmul cu care aceștia s-au alăturat demersului lingviștilor, prețuirea sinceră pentru limbă și tradiții, promptitudinea, seriozitatea, priceperea cu care au cules și au redat informațiile, perseverența celor care au răspuns la mai multe Chestionare. Astfel, Valer Literat, fost profesor la Liceul „Negru Vodă” din Făgăraș, începând cu *Chestionarul II. Casa și până la ultimul*, a trimis răspunsuri competente din satul natal Luța (cf. Comșulea 1995, 2005).

Pentru istoria lingvisticii românești, de semnalat este faptul că între corespondenți, foarte buni, de obicei premiați se află și viitori lingviști sau rude ale lor. Câteva exemple (cu localitățile din care au comunicat): studenții Dumitru Macrea (Paloș – Brașov), Vasile Breban (Hereclean – Sălaj), Haralamb Mihăescu (Udești – Suceava), Pia Drăganu (Cluj), profesorii Constantin Lacea (Rucăr – Brașov), Valer Literat (Luța – Brașov); învățătorii Emilian Novacoviciu (Răcășdia – Caraș Severin), Eugen Drimba (Lugașu de Jos – Bihor), Vasile Zdrenghea (Sebeșel – Alba), Vasile Sala (Vașcău – Bihor), Pompei Hossu-Longin (Hunedoara), N. Șandru (Beșimbac – Brașov), preoții Emilian Cioran (Rășinari – Sibiu), Corneliu Vuia (Semplac – Arad).

În memoria acestor oameni și a muncii lor nobile, avem datoria de a-i menționa în lucrări personale și, obligatoriu, în *Dicționarul* academic, așa cum generos a procedat Sextil Pușcariu când, în volumul *F-I* din DA, i-a numit pe corespondenții chestionarelor lui B. P. Hasdeu.

Pentru studiul mentalității lor, Chestionarele oferă material variat; se prezintă obiecte și gesturi cu rezonanță simbolică (fusul, casa, focul, fântâna),

expresii idiomatice legate de activitatea concret-productivă, tehnici de lucru, obiceiuri, credințe, superstiții, farmece, prejudecăți, ceremonii, cu rosturile și semnificațiile lor pentru mentalul definitoriu al societății românești rural-arhaice la început de secol XX și nu numai.

În toate Chestionarele s-au formulat mulțime de întrebări de felul: ce povestiri sau legende cunoașteți în legătură cu faptul că...? Primele două, *Calul* și *Casa*, au câte un capitol special dedicat acestui obiectiv: „Credințe și legende despre cal”; „Obiceiuri și credințe în legătură cu casa”.

6. Editarea răspunsurilor la Chestionare este operație dificilă din mai multe motive: materialul se află așa cum a fost trimis, în caiete, uneori răspunsurile înghesuite direct pe foaia cu întrebările, scrise de mână și încă de către o mulțime de persoane; s-au folosit ortografiile diferite; scrisul este necaligrafic, greu descifrabil, uneori abia lizibil, timpul estompând urmele creionului, chiar și pe ale cernelii; unele caiete sunt deteriorate, și, mai grav, lipsesc. Preluarea corectă (prin fișare) a informației din Chestionare cere cunoștințe temeinice în toate domeniile lingvisticii, perspicacitate, răbdare. Cum nu toți cei care, de-a lungul anilor, au utilizat material din aceste manuscrise au avut pregătirea lingvistică necesară, s-au făcut multe greșeli care se regăsesc în lucrări personale, unele fiind preluate și în dicționare academice (cf. Loșonți 2009). Prin urmare, unul dintre obiectivele prioritare ale oricărui proiect de publicare a Chestionarelor trebuie să fie asigurarea corectitudinii, cu îndreptarea vechilor greșeli de lectură.

De asemenea, pentru ca întreaga și neașteptata bogăție de date care se găsește în arhiva Muzeului să fie cunoscută de către specialiști din varii domenii, se impune elaborarea unui indice de cuvinte atotcuprinzător, care să permită cercetătorilor orientarea rapidă și exactă. Iată o situație-argument. Mihai Coman, în *Mitologia populară românească*, o excelentă și captivantă lucrare, și-a propus, cum însuși precizează, „să descrie figurile majore din mitologia zoomorfă a poporului nostru și să releve sensul pe care ele îl au în interiorul sistemului culturii orale și din perspectiva mentalității folclorice tradiționale” (Coman 1986: V), consultând și trei *Chestionare: II, V, VI (Calul, Păstoritul, Stupăritul)*, cele care, prin tematica deconspirată prin titlu, promiteau să-i ofere informații, ceea ce s-a și întâmplat. Nu bănuia că într-un alt *Chestionar, III. Firul*, dedicat unui domeniu cu totul diferit, se poate afla ceva interesant pentru cercetarea sa. Or, în punctul 376 Câmpulung Moldovenesc, corespondentul Dimitrie Mitria Bruja, un institutor director, născut la Storojineț în 1869, care și-a petrecut copilăria la Suceava, a urmat școala la Suceava, Cernăuți, Praga, a trimis răspunsuri foarte bune și a notat suplimentar expresii, strigături, superstiții, iar sub titlul „Din credințele creștinilor” consemnează, și o frumoasă poveste a păianjenului, în care antinomia păianjen – Maica Domnului se desfășoară într-un cadru epic deosebit de cele atestate în izvoarele cunoscute de autor.

Publicarea neîntârziată a Chestionarelor Muzeului Limbii Române într-o ediție științifică riguroasă și accesibilă specialiștilor din multiple domenii științifice o impune valoarea complexă a informației pe care, cu generozitate, ne-au oferit-o creatorii acestei arhive, lingviștii-muzeiști, într-un efort comun cu corespondenții și informatorii din satele românești.

Bibliografie

- Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, Fond Muzeul Limbii Române, Dosar VII, 195 file.
- CHEST.: *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române. Chestionarul I–VIII*. [Sub redacția lui Sextil Pușcariu] Muzeul Limbii Române. (I. *Calul*, Cluj, Editura Ardealul, 1922; II. *Casa*, Sibiu, Editura Dacia Traiană, 1926; III. *Firul*, Cluj, Editura Ardealul, 1929; IV. *Nume de loc și nume de persoană*, Cluj, Editura Ardealul, 1930; V. *Stâna, păstoritul și prepararea laptelui*, Cluj, Editura Ardealul, 1931; VI. *Stupăritul*, Cluj, Editura Ardealul, 1933; VII. *Instrumente muzicale*, Cluj, Editura Cartea Românească, 1935; VIII. *Mâncări și băuturi*, Cluj, Editura Ardealul, 1937).
- Coman 1939: Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, 1939.
- Coman 1986, 1988: Mihai Coman, *Mitologie populară românească*, București, Editura Minerva, vol. I–II.
- Comșulea 1995: Elena Comșulea, *Valeriu Literat – membru corespondent al Muzeului Limbii Române*, comunicare la Simpozionul Național „110 ani de la nașterea profesorului Valeriu Literat”, Făgăraș, 7–8 aprilie.
- Comșulea 2005: Elena Comșulea, *Limbă și obicei în preocupările profesorului Valeriu Literat*, comunicare la Simpozionul Național „120 de ani de la nașterea lui Valeriu Literat, fondatorul muzeului făgărașean”, Făgăraș, 20–21 mai.
- DA: (Academia Română) *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu, 1913–1948.
- DLR: (Academia Română) *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu, 1965–2010.
- DR: „Dacoromania”, *Buletinul Muzeului Limbii Române*, I, 1920–1921 – XI, 1948.
- Faiciuc 2000: Elisabeta Faiciuc, *Sextil Pușcariu (1877–1948). Biobibliografie*, Cluj-Napoca, Editura Clusium – Editura Muzeul Limbii Române.
- Fochi 1976: Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva.
- Damé 1898: Fr. Damé, *Încercare de terminologie poporană română*, București.
- HEM: B. Petriceicu-Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae*, t. I, București, Stabilimentul Grafic Socec & Teclu, 1887.
- Loșonți 2009: Dumitru Loșonți, *Metamorfoze formale și semantice*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 177–187.
- Mării 2014a: Ion Mării, *Note etimologice*, comunicare la „Zilele Academice Clujene”, iunie.
- Mării 2014b: Ion Mării, *Note lexicologice*, comunicare la Cel de-al XVI-lea Simpozion Internațional de Dialectologie, Cluj-Napoca, 11–12 septembrie.
- MDA: *Micul dicționar academic*, vol. I–III, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
- Mușlea-Bârlea 1970: Ion Mușlea, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva.
- Pașca 1928: Șefan Pașca, *Glosar dialectal*, București, Cultura Națională.
- Pașca 1927–1928: Ștefan Pașca, *Terminologia calului: Părțile corpului*, în DR V, 1929, p. 272–327.
- Pop 1927–1928: Sever Pop, *Câteva capitole din terminologia calului*, în DR V, 1929, p. 51–271.
- Pușcariu 1922: [Sextil Pușcariu,] *Raport anual*, în DR II, 1921–1922, p. 899–904.
- Pușcariu 1934: Sextil Pușcariu, *Prefața la volumul II*, în DA, t. II, partea I, F–I, București, Imprimeria Națională, p. 1–2.

Taloș 1973: Ion Taloș, *Meșterul Manole: contribuție la studiul unei teme de folclor european*, București, Editura Minerva.

Todoran 1978: Romulus Todoran, *Activitatea lingvistică a lui Sever Pop* (I), în „Cercetări de lingvistică”, XXIII, nr. 2, p. 157–169.

The Questionnaires of the Muzeul Limbii Române [The Museum of the Romanian Language]– Research Preliminaries

One of Sextil Pușcariu and his coworkers' most significant activities at the *Muzeul Limbii Române* [The Museum of the Romanian Language] between 1922 and 1939 was to carry out indirect inquiries by correspondents, aimed to collect dialectal material. Eight questionnaires were elaborated, regarding eight corresponding dialectal areas. The answers given by hundreds of informers are particularly rich and of value to linguistics, lexicology being the most important beneficiary, but they are, also, significant for the study of related areas, such as folklore, ethnography, sociology, and the study of mentalities.

The lexical material in the questionnaires, for the most part and with the exception of few cases included in the *Dicționarul limbii române* [The Dictionary of the Romanian Language] and some correlated studies, still awaits a more consistent elaboration/interpretation, mostly because the manuscript-notebooks are difficult to access.

This paper argues that publishing the archive created by linguists in collaboration with their correspondents in a rigorously scientific format is of immediate urgency and that it would be of great help for several areas of study.